

Sessio 5

Saijaleena Rantanen & Nuppu Koivisto (Taideyliopisto)

Kosmopoliittinen Viipuri: kadonnut suomalainen kulttuurikaupunki

1900-luvun alun Viipuri on perinteisesti ollut tunnettu eläväisestä kosmopoliittisuudestaan ja vilkkaasta kulttuurielämästään. Kaupungin monet etniset, uskonnolliset ja kulttuuriset vähemmistöt – esimerkiksi venäjän- ja saksankieliset sekä juutalaiset väestönosat – sekä sen tiiviit yhteydet Pietariin ovat rakentaneet Viipurin mainetta poikkeuksellisen kansainvälisenä alueena Suomessa. Vaikka tätä mielikuvaa on viime vuosina tarkasteltu syystäkin kriittisesti, lähdeaineistot todistavat, että Viipurin musiikkielämä oli autonomian ajalla varsin kosmopoliittista. Esiintyjät ja taiteilijaryhmät muualta Euroopasta sekä Venäjän keisarikunnasta olivat kaupungissa jokapäiväinen ilmiö. Erityisesti Viipurin huvi- ja ravintolamusiikkia on kuitenkin aiemmassa tutkimuksessa eritelty vähänlaisesti.

Tässä esitelmässä pureudumme yhteen Viipurissa vierailleeseen ravintolaorkesteriin, jota esittelemme tapaustutkimuksena. Puolalais-itävaltalaisen viulisti ja kapellimestari Josef Silbermanin (1877–1950) perustama naisorkesteri Fennia on mielenkiintoinen esimerkki transnationaalisesta musiikkikokoonpanosta 1900-luvun alun Viipurissa. Vaikka kiertelevät, pääasiassa naisista koostuvat salonkiorkesterit olivat tuohon aikaan suosittuja, Fennia oli ainut orkesteri, joka mainosti itseään suomalaisena. Kuitenkin yhtyeeseen kuului vain kaksi suomalaista jäsentä, viulisti Fredja Silberman (o. s. Sahlman, 1875?–1934) ja sellisti Miriam Sahlman (1880?–?). Vaikka Sahlmanin sisarusten juuret olivat Helsingin juutalaisessa yhteisössä, kyseisillä muusikoilla oli läheisiä perhesuhteita Viipuriin.

Fennia-orkesterien esimerkin välityksellä pohdimme, keitä Viipuriin saapuneet muusikot olivat ja mistä he kaupunkiin saapuivat. Entä millaista musiikkia he soittivat ja kuka kävi heidän konserteissaan? Metodologisesti lähtökohtamme perustuu transnationaalisten kulttuuriverkostojen analyysille Steven Vertovecin (2009) tapaan. Kiinnitämme erityistä huomiota itä-länsi-dikotomioihin selvittääksemme, mitä kulttuurivaikutteita Viipuriin kulkeutui Skandinaviasta tai Saksasta ja mitkä vaikutteet puolestaan saavuttivat kaupungin muualta Venäjän keisarikunnasta. Pietarin merkitystä tämän kulttuurivälityksen kannalta ei voi liikaa korostaa.

Ajallisesti esitelmämme rajautuu 1900-luvun ensimmäiseen vuosikymmeneen, etenkin vuosiin 1901 ja 1908. Rajaukselle on kaksi keskeistä syytä. Ensinnäkin naisorkesteri Fennia esiintyi Viipurissa lokakuussa 1901 ja uudelleen syyskaudella 1908. Toiseksi 1900-luvun alkuvuodet muodostivat poliittisesti ja kulttuurisesti epävakaisen aikakauden Suomessa muun muassa venäläistämistoimenpiteiden vuoksi. Rungoltaan esitelmämme perustuu vuoden 2019 kuluessa työstämäämme yhteisartikkeliin samasta aiheesta.

Lähdemateriaalimme koostuu sekä arkistoaineistoista että sanomalehtileikkeistä. Fennia-orkesterin jäsenistä on saatavilla tietoja sekä Kansallisarkistossa että Amsterdamin kaupunginarkistossa, sillä Silberman-Sahlmanin perhe emigroitui Alankomaihin 1910-luvun alussa. Aiempi tutkimus tästä orkesterista on käytännössä olematonta (ks. Koivisto 2019). Laajemmalla tasolla Viipurin huvikulttuuria ja musiikkielämää ovat kartoittaneet Sven Hirn (esim. 1970, 1992) sekä Saijaleena Rantanen. Simo Muir

(2006), Laura Ekholm (2016) ja Jukka Hartikainen (1993) ovat puolestaan tehneet urauurtavaa tutkimusta 1900-luvun alun juutalaisista yhteisöistä Viipurissa sekä Helsingissä.

**

Risto Pekka Pennanen, Tampereen yliopisto

Luksus ja melu verolle! Prahan kaupungin epäonninen soitinverohanke vuosina 1910–1913

Prahan kaupunginhallitus päätti marraskuussa 1910 ryhtyä valmistelemaan vuotuista kunnallisveroa kaupungin tavallisille ja automaattipianoille, orkestrioneille, harmoneille, fonografeille, gramofoneille ja muille vastaaville soittimille. Esikuvana saattoi olla Ranskassa voimassa ollut pianovero. Prahan vero olisi ollut 10 kruunua suuruinen yksityiskodeissa ja yrityksissä sekä 2 kruunua katumusiikin soittimille vuodessa. Verovelvollisuuden ulkopuolelle jätettiin musiikinopettajat, ammattimuusikot, huviveroa maksavat sekä köyhystodistuksen haltijat. Kaupunginhallitus perusteli soitinveroa sillä, että soitinten omistaminen ja käyttäminen oli luksusta ja että niiden liikakäyttö häiritsi naapureita ja muita kaupunkilaisia.

Monipolvinen, pitkään kestänyt verolain valmistelu sisälsi esimerkiksi lakitekstin muokkaamisen lausuntoineen ja kaupungin verotettaviksi sopivien soitinten lukumäärän laskemisen. Lisäksi kaupunginhallitus suunnitteli samaan aikaan laajan huviveron voimaan saattamista. Tämä kasvavan verotaakan uhka muine seurauksineen sai soitinten valmistajat, maahantuojat ja kauppiaat, esiintyvät taiteilijat sekä teatterinjohtajat laatimaan veroja vastustavia vetoamuksia. Myös soittamista harrastavat yksityishenkilöt lähettivät huolestuneita kirjeitä kaupungin hallinnolle, ja lehdistössä leimahti kiivas keskustelu veroja vastaan. Ilmeisesti yleisen mielipiteen painostuksen vuoksi kaupunginvaltuusto hylkäsi soitinveron myrskyisässä kokouksessaan alkuvuodesta 1913. Huolimatta tappiostaan kaupungin hallinto seurasi kiinnostuneena muualla toteutettujen huvi- ja soitinverojen vaikutuksia, kuten teki lehdistökin.

Soitinverohanke sai aikaan vilkkaan julkisen keskustelun, jossa pohdittiin esimerkiksi sitä, ovatko musiikki ja soittimet ylellisyyttä ja kuinka pitkälle yhteiskunnan kontrolli voi ulottua kansalaisten yksityisyyden piiriin.

**

Piia Koivunen, Turun yliopisto

Venäjän kariutuneet maailmannäyttelyisännyydet keisariajalla – tai kuinka löysin neulan heinäsuovasta

Kun maailmannäyttelyjä alettiin järjestää läntisissä teollisuusmaissa 1800-luvun puolivälissä, oli Venäjän keisarikunta mukana esittelemässä maataloustuotteitaan, teollisuuttaan ja taiteitaan pyrkimyksenä vaikuttaa ulkomaalaisten mielikuviin Venäjästä. Ulkomailla Venäjän näyttelyosastoja organisoineet venäläiset liikemiehet ja tieteilijät alkoivat kokemustensa myötä pohtia maailmannäyttelyn tuomista Venäjälle. Ehdotuksia tapahtuman järjestämisestä maan pääkaupungissa Pietarissa esitettiin 1880-luvun lopulta 1910-luvulle. Kaikki suunnitelmat kuitenkin kariutuivat eikä Venäjä ole edelleenkään koskaan isännöinyt maailmannäyttelyä. Käsitys siitä, että maailmannäyttelyä on harkittu järjestettäväksi 1900-luvun alun Pietarissa, on jäänyt täysin unohduksiin venäläisessä ja ulkomaisessa tutkimuksessa, puhumattakaan kollektiivisista historiakäsityksistä.

Tämä paperi perustuu osittain Idäntutkimuksessa 1/2019 julkaisemaani artikkeliin ”Venäjän kariutuneet maailmannäyttelysuunnitelmat 1889–2018”. Se käsittelee aikalaislehdistöön, aikalaiskirjallisuuteen ja arkistoaineistoihin nojautuen suunnitelmia järjestää maailmannäyttely Pietarissa 1900-luvun alussa. Selvitän, ketkä näiden suunnitelmien takana olivat, miksi he halusivat tuoda useimmiten Pohjois-Amerikassa ja läntisessä Euroopassa järjestetyn tapahtuman Venäjän keisarikuntaan ja miten he katsoivat Venäjän ja sen asukkaiden hyötyvän siitä. Pohdin myös sitä, kuinka tällaisen tapahtumattoman menneisyyden ja epäonnistuneiden suunnitelmien tuominen tapahtuneen ja onnistuneen menneisyyden rinnalle muuttaa käsitystämme menneestä. Miksi on tärkeää tutkia ja tuottaa tietoa myös kariutuneista suunnitelmista?

Lopuksi reflektoin tutkimusprosessin vaiheita, jotka poukkoilivat iloisista yllätyksistä ja ahaa-elämyksistä täydelliseen epätoivoon ja umpikujiin. Tutkimuksen aihe löytyi alun perin suomalaisten sanomalehtien digitaalisesta tietokannasta aivan toista tutkimusta koskevan haun yhteydessä. Suomalaisten sanomalehtien avulla pääsin venäläisten lehtien ja aikalaiskirjallisuuden jäljille. Arkistossa oli sen sijaan vaikeaa. Venäjän historiallisessa arkistossa Pietarissa arkistonhoitaja toisensa jälkeen yritti auttaa minua aineistojen jäljittämässä, mutta mitään ei tuntunut löytyvän. Toteutuneet suunnitelmat päätyvät arkistossa parhaissa tapauksissa omiin kansioihinsa ja arkistokokonaisuuksiinsa ja vaikka näin ei olisi, yleensä niistä löytyy jotain tietoa. Epäonnistuneet suunnitelmat sen sijaan sirpaloituvat, ehkä katoavat kokonaan. Pieniä jälkiä saattaa jäädä sinne tänne ja jos on onnekas, voi sattua tilaamaan oikean arkistokansion, sen, johon on jäänyt pieni, mutta äärimmäisen tärkeä palapelin palanen.

Hanna Karhu

Helsingin yliopisto/Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

hanna.karhu@helsinki.fi

Kirjallisuuden historian sokea piste: rekilaulut ja kaunokirjallisuus

Useat runoilijat, joiden tavoitteena Eino Leinon sanoin oli ”Suomen uudemman runokielen vakiuttaminen”, debytoivat 1890-luvulla. Yhdistävänä tekijänä näillä klassikoiksi nousseilla runoilijoilla oli intressi rekilaulua (uudempaa riimillistä kansanlaulua) kohtaan. Monet kirjoittivatkin rekilauluja muistuttavia runoja. Kiinnostus kansanlauluja kohtaan oli myös ylirajainen ilmiö, joka liittyi muualla Euroopassa pitkälti symbolismiin ja estetiikan uudelleenmäärittelyyn.

Runouden ja rekilaulujen yhteydet on kuitenkin kuitattu kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa pitkälti vain maininnoilla kirjallisuudenhistorioissa, kun taas Kalevalan ja kaunokirjallisuuden yhteyksiä on tutkittu runsaasti. Ymmärtääkseni uudempaa riimillistä kansanlaulua ei ole edes mainittu kirjallisuudentutkimuksessa viimeiseen 60 vuoteen. Harva edes tänä päivänä tietää, mitä rekilaululla tarkoitetaan. Vaikka rekilaulut olivat siis keskeisessä osassa suomenkielisen runouden kaanonin rakentumisen prosesseissa, tätä ei ole huomioitu.

Tarkastelen esitelmässäni, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että kirjallisuuden ja rekilaulujen yhteyksiä ei olla tutkittu. Syitä tähän voi etsiä rekilaulujen yleisestä väheksynnästä, mutta nostan esiin myös yksittäisten tutkijoiden roolin. Vaikutusvaltainen E. A. Saarimaa kirjoitti artikkelissaan Uudempi suomalainen kansanlyriikka (1923) varsin kriittisesti rekilauluista.